

NEHHAS PAŞA

hükümet aleyhindeki gösteriler, Başbakan Nehhas ile Kral Fârûk arasındaki mesafeli ilişkinin siyasî krize dönüşmesiyle sonuçlandı. Kral Fârûk, yetkilerini sınırlandırma girişiminde bulunan Başbakan Nehhas'ı görevden aldı (30 Aralık 1937). Bu sırada Nehhas'ın liderliğine karşı çıkan Ahmed Mâhir gibi önemli politikacılar Vefd Partisi'nden ayrıldı. Vefd Partisi 1938 seçimlerinde ancak on iki milletvekili çıkarabildi.

Nehhas Paşa 1942'ye kadar muhalefette kaldı. II. Dünya Savaşı sırasında Mısır'ın giderek Almanya tarafına yönelmesinden endişelenen İngiltere, Alman kuvvetlerinin Batı Sahrâ'dan Mısır'a doğru ilerlemesini bahane edip 4 Şubat 1942'de Mısır kraliyet sarayını abluka altına aldı. Kral Fârûk'a baskı yaparak kendilerini destekleyen Nehhas Paşa başkanlığında bir Vefd Partisi hükümeti kurulmasını sağladı. İngiltere'nin müdahalesiyle başbakanlığa dönmesi yüzünden ciddi itibar kaybına uğrayan Nehhas Paşa, İngiltere yanlısı bir politika izleyince hükümete karşı eleştiriler giderek arttı ve yolsuzluk suçlamalarıyla birlikte eşinin iç siyasete müdahale girişimleri büyük tartışmalara sebep oldu. Parti genel sekreterinin istifa ederek yolsuzluk iddialarını içeren bir kitap yazması tartışmaları iyice alevlendirdi.

Dördüncü başbakanlığında Nehhas Paşa'nın en önemli diplomatik başarısı, 22 Mart 1945'te resmî kuruluşu gerçekleşecek olan Arap Birliği'nin ön anlaşması sayılan ve Arap ülkeleri devlet başkanları tarafından 7 Ekim 1944'te imzalanan İskenderiye Protokolü'ne öncülük etmesiydi. Maksadı Mısır'ın diğer Arap ülkeleriyle ilişkilerini daha da geliştirmesine, Filistin meselesinde aktif rol oynamasına ve II. Dünya Savaşı sonrasında hızlı bir gelişme gösterecek olan Arap milliyetçiliğinin Mısır'da giderek daha etkili olmasına zemin hazırlamaktı. Ancak bu başarısı başbakanlıktan alınmasını engelleyemedi. İktidara gelmesini sağlayan İngiltere büyükelçisinin Ka-

Nehhas Paşa

hire'den ayrılışından kısa bir süre sonra Kral Fârûk onu azletti (Ekim 1944).

Arap Birliği ülkelerinin Filistin'i kurtarmak adına İsrail'e karşı girdikleri savaş sırasında Kral Fârûk ile Nehhas Paşa arasında ilişkiler düzeldi. Ülkedeki ekonomik durumun kötüleşmesi, işsizliğin artması gibi problemlerin yoğunlaştığı bir dönemde yapılan Ocak 1950 seçimlerinde Vefd Partisi 169 milletvekili çıkararak parlamentoda çoğunluğu elde etti. Bunun üzerine beşinci defa başbakanlığa getirilen Nehhas Paşa iç ve dış siyasette iddialı bir programla işe başladı. İçeride dar gelirliyle yönelik sosyal reformlara öncelik verilirken dış politikada İngiltere'nin Süveyş Kanalı'ndaki üslerini boşaltması ve Sudan'ın yönetimini Mısır'a devretmesi hususu öne çıkmaktaydı. İngiltere ile uzun süre devam eden müzakerelerden netice alınmayınca Nehhas Paşa, Ekim 1951'de 1936 antlaşmasını ve Sudan'la ilgili maddeleri tek tarafı olarak feshetti. 16 Ekim 1951'de Fârûk Mısır ve Sudan kralı ilân edildi. Bu tek tarafı kararı reddeden İngiltere ile yaşanan siyasî gerginlik Mısır'daki İngiliz karşıtlığı daha da arttırdı, yer yer küçük çatışmalar meydana geldi. İngiliz askerlerinin, 25 Ocak 1952'de Süveyş Kanalı Şirketi merkezinin bulunduğu İsmâiliye'de çok sayıda Mısır polisinin ölümüyle sonuçlanan bir saldırı gerçekleştirmesi ülkede büyük bir infiale ve olayların hükümetin kontrolünden çıkmasına yol açtı. Ertesi gün büyük bir kalabalığın Kahire'nin Avrupalılar'la meskûn kesimlerine saldırması ve birçok binada yangın çıkması üzerine Nehhas sıkıyönetim ilân etti. Ancak olayları önleyemediği gerekçesiyle Kral Fârûk tarafından 27 Ocak 1952'de başbakanlıktan azledildi.

Mısır iç siyasetindeki çalkantılar devam ederken 22-23 Temmuz 1952 gecesi Hür Subaylar hareketi bir askerî darbeyle yönetime el koydu. Yeni dönemde görev almak amacıyla Cemal Abdünnâsir ve Muhammed Necib ile yaptığı müzakerelerden sonuç alamayan ve Muhammed Necib başkanlığında kurulan hükümetin Eylül 1952'de siyasî partilerin liderlerinin değiştirilmesi emrine karşı direnen Nehhas Paşa, Vefd Partisi'nin parçalanmasını önleyemedi. 16 Ocak 1953'te bütün siyasî partiler kapatıldı ve Nehhas Paşa eşiyile birlikte tutuklandı. Yargılanmalarının ardından eşi yüklü miktarda tazminat ödemeye mahkûm oldu ve malları müsadere edildi. Nehhas Paşa 1954-1960 yılları arasında siyaset yasağı dolayısıyla Kahire'deki villasında gözetim altında tutuldu. 1960'ta ya-

sağın kaldırılmasına rağmen aktif siyasete dönmedi. Altı suikasttan sağ kurtulan Nehhas Paşa 23 Ağustos 1965'te İskenderiye'de vefat etti.

BİBLİYOGRAFYA :

M. Hüseyin Heykel, *Müzekkirât fi's-siyâseti'l-Mısrıyye*, Kahire 1951, I-III, tür.yer.; Mahmud Y. Zayid, *Egypt's Struggle for Independence*, Beirut 1965, tür.yer.; Rif'at es-Sâid, *Muṣṭafâ en-Nehhâs: es-Siyâsi ve'z-za'ım ve'l-münâdil*, Beyrut 1976; Abdülâzîm M. Ramazan, *Teṭavvürü'l-hâreketi'l-vatâniyye fi Mısr*, Kahire 1983, s. 772-793; P. J. Vatikiotis, *The History of Egypt*, London 1985, tür.yer.; Marius Kâmil Dîb, *es-Siyâsetü'l-hizbiyye fi Mısr: el-Vefd ve ḥuşûmüh*, Beyrut - Kahire 1987, bk. İndeks; Abdurrahman er-Râfî, *Fi A'kâbi's-sevreti'l-Mısrıyye: Sevne sene 1919*, Kahire 1407-1409/1987-89, I-III, tür.yer.; Latife M. Sâlim, *Fârûk ve sukûtu'l-melekıyye fi Mısr*, Kahire 1989, tür.yer.; *Müzekkirâtü Fahrî 'Abdünnûr* (nşr. Yûnan Lebîb Rızık), Kahire 1413/1992, bk. İndeks; A. Al-Hadidy, "Mustafa al-Nahhas and Political Leadership", *Contemporary Egypt: Through Egyptian Eyes* (ed. C. Tripp), London - New York 1993, s. 72-88; A. Goldschmidt, *Historical Dictionary of Egypt*, Lanham 1994, s. 198-200; Lem'î el-Mutîî, *Mevsû'atü hâze'r-recûl min Mısr*, Kahire 1417/1997, s. 593-602; *Müzekkirâtü Muṣṭafâ en-Nehhâs*, Kahire 2000; Hamid Mecîd, "Muṣṭafâ en-Nehhâs", *Mevsû'atü Beyti'l-hikme li-a'lâmi'l-Arab*, Bağdad 1420/2000, I, 563; D. Hopwood, "al-Nahhâs, Muṣṭafâ", *El²* (İng.), VII, 904-905.

ŞİT TUFAN BUZPINAR

NEHİY

(النهی)

Bir işten kaçınılmasının istendiğini ifade eden söz anlamında fıkıh usulü terimi.

Sözlükte "yasaklamak, bir işten vazgeçilmesini istemek, engellemek" anlamındaki **nehî** kelimesi fıkıh usulü terimi olarak "bir işten kaçınmayı buyurucu bir tarzda talep etmeye delâlet eden söz" demektir. Aynı kökten türeyen **nühye** ve **nühâ** kelimeleri de fitrata uygun olmayan şeylerden vazgeçmeye çağırıldığı için "akıl" mânâsında kullanılmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde nehî kelimesi geçmemekle birlikte bunun türevleri kullanılmıştır.

Emir ve nehî konusu, sözlü delâletin özünü teşkil ettiği ve şâriin maksadının anlaşılabilmesi büyük ölçüde bunların gösterdiği anlamın kesinlik derecesinin bilinmesine bağlı olduğu için fıkıh usulü eserlerinde önemli bir yer tutar. Hanefîler genelde emir ve nehî hâs lafzın kısımları arasında ele alırken kelâmcı usulcüler nas, zâhir, mücmel ayırımında zâhirin kısımları arasında inceler.

Emir ve nehînin kendine özgü hükümleri bulunmakla birlikte karşıt kavramlar

olması dolayısıyla bunlarla ilgili bahislerde yer alan birçok tartışmanın simetrik olduğu görülür. Meselâ bir fiilin emredildiği veya nehyedildiği için mi iyi veya kötü olduğu yoksa iyi veya kötü olduğu için mi emredildiği veya nehyedildiği, emrin ve nehyin gereğinin ne olduğu hakkındaki tartışmalar böyledir. Emrin süreklilik ifade edip etmeyeceği tartışması ise nehyin mahiyeti gereği nehiy konusunda sürdürülmez.

Usulcülerin çoğunluğuna göre nehyin bir hüküm ifade edebilmesi için yasaklama mevkîinde bulunanın yasağa muhatap olandan üstün olması gerekir; bir kimse nin kendinden üstün konumda bulunan birinden bir şeyi yapmamasını istemesi gerçek anlamda nehiy sayılmaz. Üstünlük durumunu belirtmek üzere bazı usulcüler rütbe yüksek durumda olma anlamı içeren "ulûv", bazıları da rütbe yüksek olmasa bile öylesi bir tavır takınmayı ifade eden "isti'lâ" kelimesini tercih etmişlerdir (Ebü'l-Hüseyn el-Basrî, I, 43).

Aksini düşünenler olmakla birlikte usulcülerin çoğunluğu nehyin kendine has bir ifade kalıbının (sîga) bulunduğu kanaatinde dir. Nehiy ifadeleri sarîh ve gayri sarîh olmak üzere iki çeşittir. Sarîh olanı "lâ tef'al" (yapma!) kalıbındaki nehiy sîgasıdır. Sarîh olmayan nehiy ifadeleri üç grupta toplanabilir: **1.** Nehiy lafzı taşıyan ifade. "Allah hayâsızlık, kötülük ve haddi aşmaktan nehyeder" âyeti (en-Nahl 16/90) buna örnek gösterilebilir. **2.** Nehye delâlet eden emir veya haber sîgası. "Şarap, kumar, dikili taşlar, şans okları şeytan işi birer pisliktir. Bunlardan kaçın" (el-Mâide 5/90); "Boşanmış kadınlar üç âdet süresi -evlenmeden- beklerler" (el-Bakara 2/228) âyetlerinde olduğu gibi. **3.** Maksudı yasaklama olan nas. Bu da birkaç şekilde olabilir. **a)** Helâllîğin nefyedilmesi şeklinde. "Kadınlara -mehir olarak- verdiğiniz şeylerden bir kısmını almanız helâl olmaz" (el-Bakara 2/229) mânasındaki cümlede olduğu gibi. **b)** Haram kılma lafzıyla. "Murdar hayvan, kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına boğazlanmış şeyler size haram kılındı" (el-Bakara 2/173) ifadesi böyledir. **c)** Nefiy edatı kullanılarak. "Zarar vermek ve zarara zararla mukabele etmek yoktur" (İbn Mâce, "Aḥkâm", 17) anlamındaki hadiste olduğu gibi. **d)** Fiilin olumlu karşılanmadığını, kötü sayıldığını veya cezaya müstehak olduğunu belirten anlatımlarla (meselâ bk. el-Bakara 2/275; et-Tevbe 9/34). Öte yandan bazı usulcüler râvîlerin, "Hz. Peygamber şunu yasakladı" şeklindeki sözlerinin, "Hz. Peygamber şunu yapmayın

dedi" şeklindeki rivayetlerinden farklı olarak o işin haramlığını gerektirmeyeceğine (Gazzâlî, II, 66-67) ve ihbar sîgasının inşa sîgasından daha kuvvetli olduğuna (Sad-rüşşerâ, I, 149) dikkat çekerler.

Nehyin sarîh sîgası birçok anlamda kullanılabilir. Meselâ yaygın kabule göre, "Zinaya yaklaşmayın" âyetindeki (el-İsrâ 17/32) nehiy tahrîm için, "Biriniz su içerken soluğunu kabın içine vermesin" hadisindeki (Buhârî, "Vuḍû", 18) kerâhet için, "Açıklandığı zaman hoşunuza gitmeyecek şeyleri sormayın" âyetindeki (el-Mâide 5/101) irşad için, "Rabbimiz! Kalplerimizi eğriktir" âyetindeki (Âl-i İmrân 3/8) dua için, "Allah yolunda öldürülenleri ölümlerini sanmayın" âyetindeki (el-Bakara 2/154) sonuç bildirme için "Kendilerini sınamak için onların bir kesimini yararlandırdığımız dünya hayatının çekiciliğine sakın göz dikme" âyetindeki (Tâhâ 20/131) küçümseme için ve "Bugün hiç mazeret beyan etmeyin" âyetindeki (et-Tahrîm 66/7) ümitsizliği belirtmek içindir. Fakat usulcüler, nehiy sîgasının haramlık ve mekruhluk anlamı dışındaki kullanımlarının mecazi olduğu hususunda fikir birliğine varmıştır. Nehiy sîgası terketmeyi talep hususunda hakikat olmakla birlikte bu talebin sonucu olan anlamlardan (haramlık, mekruhluk) hangisinde daha belirgin olduğu tartışmalıdır.

Özel delil veya karîne bulunmadıkça nehyin delâleti (hüküm, mücebi) konusunda hangi mânânın esas alınması gerektiğine dair görüşleri üç noktada toplamak mümkündür: Haramlık, mekruhluk, haramlık ve mekruhluk arasında müştereklik. Bu ihtimallerden birinin ağır basmasının ilâve bir karîneye bağlı bulunduğunu, dolayısıyla kararsız kalmanın (tevakkuf) daha doğru olacağını savunanlar da vardır (diğer görüşler için bk. Şehâbeddin el-Karâfî, *Şerḥu Tenkihî'l-fuṣûl*, s. 168). Hanefîler'de haber-i vâhid gibi zannî delille sabit yasağın tahrîm değil kerâhete hamledilmesi nehyin değil delilin mahiyetiyle ilgili bir husustur.

Gerek mütekellimin gerekse fukaha metodunu benimseyen usulcülerin büyük çoğunluğu, nehyin mücebinin tahrîm olduğu ve başka anlama ancak bir karîneye dayalı olarak çekilebileceği kanaatinde dir. Bu görüş temelde iki gerekçeye dayanır. **1.** Sahâbenin, bir şeyin haramlığı konusunda sîf o şey hakkında vârit olmuş olan nehye dayanması nehyin mücebinin tahrîm olduğunu gösterir. **2.** Yasaklanmış şeyi işleyen kişi yapılması istenen şeye aykırı dav-

ranmış ve âsi olmuştur. Âsi ise cezayı hak etmiş kişi demektir. Fâilini cezaya müstehak kılan her iş haram olduğuna göre nehiy tahrîmi gerektirir. Hâricî bir karîne bulunmadıkça kararsız kalınması gerektiğini savunanlar Bâkîllânî, Gazzâlî ve Âmidî gibi birkaç muhakkik usulcüdür. Bu görüş Eş'arî'ye de nisbet edilir.

Emrin süreklilik ifade edip etmediği konusu tartışmalı olmakla beraber usulcülerin çoğunluğu nehyin tekrar ve bunun uzantısı olarak fevr (hemen uyma gereği) ifade edeceği görüşünü benimsemiştir. Bu görüşün gerekçelerinden en meşhuru şudur: Nehyin amacı yasaklanan fiilden dolayı meydana gelecek kötülüğü önlemek olduğuna göre bu fiilden kaçınmanın belirli bir zamanla sınırlı olmaması gerekir. Çünkü yasaklanan işin bir müddet yapılmayıp daha sonra yapılması durumunda kaçınmanın gerçekleştiği söylenemez. Bâkîllânî ve Fahreddin er-Râzî gibi bazı usulcüler ise nehyin tekrar ifade etmeyeceğini ileri sürmüştür (et-Taḳrîb ve'l-irşâd, II, 318; el-Maḥşûl, II, 282-285).

Emredilen şeyin zıddını yapmanın hükümün ne olduğu nehyin gerektirdiği hükümle bağlantılı olarak tartışılmıştır. Yaygın kabule göre, emredilen şeyin zıddını yapmak emrin maksadını ortadan kaldırıyor, değilse mekruhtur. Emredilen şeyin zıddının tek veya birçok olması önemli değildir. Boşanmış kadınların beklemeleri yönündeki emir iddet süresi içinde evlenmelerinin haramlığını, namaza kalkma emri ise oturmanın kerâhetini gerektirir. Nehyin amacının ortadan kalkmasına yol açması durumunda nehyin zıddının terkedilmesi vâcib, nehyin amacını kaldırmaması durumunda ise sünnet-i müekke de olur (bir konuda hem emir hem nehyin vârit olması durumu için bk. EMİR). Öte yandan bazı usulcüler, nehyin birkaç şeyle ilgili olması durumunda söz konusu olan ihtimalleri de tasnif edip örneklemiştir (Ebü'l-Hüseyn el-Basrî, I, 169-170; Fahreddin er-Râzî, II, 304-306).

Nehiy konusundaki önemli tartışmalardan biri nehyin yasaklanan fiile etkisi meselesidir. Yasak koyanın hakim olması sebebiyle âlimler yasaklanan fiilin kötü sayılması gerektiğini kabul ederler. Ancak Mu'tezile ve Mâtürîdî / Hanefîler, bu kötülüğün yasaktan önce mevcut olup o yüzden yasağın buna yöneldiğini ileri sürerken Eş'arîler kötülüğün bu yasak yüzünden olduğunu savunurlar. Hanefî usulcüler, kötülük kavramını bizâtihi ve dolaylı (li-gayrihi) olmak üzere ikiye ayırıp hüküm-

NEHİY

süzlük meselesini de buna bağlı olarak, "hissî / maddî fiillerden nehiy" ve "şer'î tasarruflardan nehiy" kavramları altında incelemiştirlerdir. Bu iki kavramlaştırma birçok yerde örtüşmekte veya kesişmektedir. Meselâ hissî fiillerden nehiy bizâtihi kötü kapsamına, akid ve ibadetler gibi şer'î fiil ve tasarruflara ilişkin nehiy vasfen, li-gayrihi kabih kapsamına girer.

Bizâtihi kötülük yasaktan önce var olabileceği gibi bir yasaklamanın varlığına bağlı olarak yasakla birlikte de olabilir. Birincisi "yapısı bakımından bizâtihi kötülük" (vad'an li-aynihî kubh), ikincisi "din ve hukuk bakımından bizâtihi kötülük" (şer'an li-aynihî kubh) olarak isimlendirilir. Yalan, haksızlık, adaletsizlik ve nimete karşı nankörlük birinciye örnektir. Kötülük vasfının bu fiillerden ayrılması düşünülemez ve haramlıklarının neshedilmesi söz konusu olmadığı için bunların esasen bütün dinlerde haram olduğu belirtilir. Hür insanın satılması ve abdestsiz namazın kötülüğü de ikinciye örnektir. Meşruyet düşüncesiyle çeliştiği için her iki kısmıyla bizâtihi kötü fiillerin bir şekilde meşrû sayılması mümkün değildir. İki kişiyi barıştırmak gibi bir sebeple yalanın meşrû görülmesi ise zaruret durumunda küfür kelimelerini söylemek gibi bir ruhsattır.

Bizâtihi kötülüğün bu ikili taksimi iyilik ve kötülüğün zâtî birer vasıf olduğunu kabul eden Mu'tezilî ve Hanefî usulcülerine göre, bunların şer'in emir ve nehiyinin sonucu olarak gerçekleştiğini kabul eden Eş'arî usulcülerine göre bir şeyin yapısal olarak iyi veya kötü olması söz konusu değildir. Bu sebeple Eş'arî usulcülerinin bir şeyin zatından dolayı, zatı dışında bir sebepten dolayı ve vasfından dolayı yasaklanması olabileceğini belirtmek suretiyle üçlü bir taksim yapmışlardır.

Dolaylı kötülük ise ya yasaklanan şeyin ayrılmaz bir niteliğinden veya ayrılabilir komşuluk durumundan (mücâvirlik) kaynaklanır. Hayızlı kadınla cinsel temas, cuma vakti alım satım, gasbedilmiş yerlerde namaz gibi işler mücâvirlik bağlantısı sebebiyle dolaylı olarak kötüdür. Çünkü bu fiiller özû itibariyle meşrû olduğu halde eziyet verme endişesi, namazın kaçırılması ve başkasının mülkünü işgal gibi komşu durumlar sebebiyle kötü sayılmıştır. Bu komşu durumların sözü edilen işlerden ayrılması mümkün olduğu için o işlerin asıllarını ifsat konusunda tesirleri yoktur. Dolayısıyla bu işlerin aslı itibariyle sahih olduğunu ve kendilerine bağlanan hükümlerin gerçekleşeceğini söylemek gerekir. Meselâ cuma namazıyla mükellef ki-

şinin bu vakitte alışveriş yapması yasaklanmıştır, fakat bu akid kendine bağlanan hükümleri herhangi bir fesad söz konusu olmaksızın doğurur.

Bir şeyin ayrılmaz vasfından dolayı gerçekleşen kötülüğün örneği ribâlî alım satım, bayram günü oruç tutmak gibi işlerdir. Oruç örneğinde ibadet mevcuttur. Fakat ona kötü sayılması sonucunu doğurduğu bir nitelik, yani şer'an istenmeyen vakitte gerçekleşme sıfatı bitişmiştir. Çünkü bayram günü Allah'ın kullarına ziyafet gündür. Allah'ın ziyafet verdiği bir günde oruçlu olmak ziyafete ilgisiz kalmak anlamına gelir. Bu kısımda kötülüğü gerektiren şey ayrılmaz nitelik (vasf-ı lâzım) mesabesinde olduğu için komşu duruma göre daha ağır bir bitişme durumu söz konusudur ve bu durum aslı itibariyle meşrû olan işin fâsid olmasını gerektirir. Hanefîler bir şeyin aslı itibariyle meşrû, vasıf itibariyle kötü olmasını -cihet farklılığı sebebiyle- mümkün görürler. Şöyle ki, aslı itibariyle meşrû olan bir şeyin sonradan katılan bir nitelik sebebiyle yasaklanması o şeyin özünün kötü olmadığını gösterir. Çünkü özsel kötülükle meşruluk bir arada olmayacağı için bu şey özû itibariyle kötü olsaydı hiç meşrû olmayacaktı. Şu halde burada kötülüğün sadece vasıf için söz konusu olacağını söylemek gerekir. Hanefî literatüründe karşılaşılan nehyin sihate delâlet edeceği şeklindeki ifade hakkında yasak vârit olan işin yapılmasının imkân dahilinde oluşu yanında esasen bu durumun (aslin meşruyetini) anlatır. Bu yaklaşımların bir sonucu olarak Hanefîler aslen ve vasfen meşrû olan işin sahih, aslen meşrû vasfen gayri meşrû işin fâsid, aslen ve vasfen gayri meşrû işin ise bâtil olduğunu ifade etmişlerdir. Bu sebeple Hanefîler, Şâfiîler'den farklı olarak zina ile sihriyet mahremiyetinin sabit olacağını, gasbın tazminle birlikte mülkiyet ifade edeceğini, amacı mâsiyet olan yolculuğun ruhsat sebebi olacağını ve kâfirin ele geçirip kendi ülkesine götürmesi halinde müslümanın malına mâlik olacağını söylemişlerdir. Kendisine mahrem olan biriyle evlenme yasağında olduğu gibi söz konusu olan haramlık vasfıyla aslin meşruyetinin bir araya getirilemediği durumlarda Hanefîler nehyi "nefy" olarak yorumlamışlardır (nehyin hükümsüzlük bakımından ibadet ve muâmelâtta farklı sonuçları için bk. FESAD).

Mâlikî ekolünde genel temayül, li-aynihi ve li-gayrihi ayırımı yapmaktan ziyade nehyin Allah hakkı ile mi kul hakkı ile mi ilgili olduğuna bakılacağı yönündedir. Şâ-

fi ise aslen meşruluk ve vasfen kötülüğün bir arada olamayacağı fikrinde olduğu için bu kısmı meşruyeti kesin olarak ortadan kaldırma hususunda bizzat kötü şeylere dahil etmiş ve meselâ ribâlî alım satımın fâsid değil bâtil olduğunu söylemiştir. Şâfiî bu iki kısım arasındaki farkı şöyle tesbit eder: Bir şeyin zatından veya ayrılmaz vasfından dolayı yasaklanması fesadı gerektirir. Fesad meşruyete aykırı olduğu için zatından veya lâzım vasfından dolayı yasaklanan şey meşrû olamaz. Böyle bir fiili işleyen kimse özû itibariyle yasaklanan şeyi yapmış olur. Bir şeyin hâricî bir sebeple yasaklanması ise fesadı gerektirmez, dolayısıyla hâricî bir sebeple yasaklanan şeyi yapan kişi şeyin özüne nisbetle yasaklanan şeyi yapmış olmaz. Ahmed b. Hanbel'den bu konuda değişik rivayetler varsa da onun asıl görüşü zatından, lâzım vasfından veya hâricî bir sebepten dolayı olmasına bakılmaksızın yasaklanan şeyin sahih olmayacağı şeklindedir. Hayızlı kadın boşamanın ve bir lafızla yapılan üç talâkın geçerli olduğunu kabul etmesini ise Hanbelî usulcülerini, ibadetlerde ve akidlerde müsamaha edilmeyen şeylere iskat türü tasarruflarda müsamaha edilebileceği gerekçesiyle açıklamışlardır (Alâî, s. 378; İbnü'l-Lahhâm, s. 111).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "nhı" md.; Tehânevî, *Keşşâf*, II, 1438-1439; Buhârî, "Vuđü", 18; İbn Mâce, "Ahkâm", 17; Bâküllânî, *et-Takrîb ve'l-işâd* (nşr. Abdülhamîd b. Ali Ebû Züneyd), Beyrut 1418/1998, II, 318-368; Ebû'l-Hüseyn el-Basrî, *el-Mu'temed* (nşr. Halîl el-Meys), Beyrut 1983, I, 43, 168-186; İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî, *el-Burhân fi usûli'l-fikh* (nşr. Abdülazîm ed-Dîb), Devha 1399, I, 283-317; Şemsüleimme es-Serahsî, *el-Uşûl* (nşr. Ebû'l-Vefâ el-Efgânî), Haydarâbâd 1372, I, 78-99; Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, [baskı yeri ve tarihi yok] (Dârü'l-fikr), II, 66-67; İbn Rüşd el-Hafîd, *ez-Zarûrî fi usûli'l-fikh* (nşr. Cemâleddin el-Alevî), Beyrut 1994, s. 120-124; Fahreddin er-Râzî, *el-Maḥşûl* (nşr. Tâhâ Câbir Feyyâz el-Alvânî), Beyrut 1412/1992, II, 281-306; Seyfeddin el-Âmidî, *Münthe's-sûl fi 'ilmi'l-uşûl* (nşr. Ahmed Ferîd el-Mezîdî), Beyrut 1424/2003, s. 112-115; Şehâbeddin ez-Zencânî, *Tahrîcü'l-furû' 'ale'l-uşûl* (nşr. M. Edîb Sâlih), Beyrut 1402/1982, s. 168-171, 251-259; Şehâbeddin el-Karâfî, *Şerhu Tenkihî'l-fuşûl* (nşr. Tâhâ Abdürraûf Sa'dî), Kahire 1414/1993, s. 168-177; a.m.f., *el-Furûk*, Beyrut, ts. (Âlemü'l-kütüb), II, 82-86; Habbâzî, *el-Mugnî fi usûli'l-fikh* (nşr. M. Mazhar Bekâ), Mekke 1403/1983, s. 67-80; Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr* (nşr. Muhammed el-Mu'tasım-Billâh el-Bağdâdî), Beyrut 1417/1997, I, 524-585; Sadrüşşerîa, *et-Ta'vîh fi halli gâvâmi'zi't-Tenkih* (Teftâzânî, *Şerhu't-Telvîh* içinde), Kahire 1377/1957, I, 149, 215-224; Takyyüddin es-Sübki - Tâceddin es-Sübki, *el-İbhâc fi şerhi'l-Minhâc* (nşr. Ahmed Cemâl ez-Zemzemî - Nûreddin Abdülcebbâr Sagîrî), Dübey 1424/2004, IV, 1149-1190; Alâî, *Tahkiḳu'l-murâd fi enne'n-nehye yakta'zî'l-fesâd* (nşr. İb-

râhim Muhammed Selkinî), Dimaşk 1402/1982, tür.yer.; Muhammed b. Ahmed et-Tilimsânî, *Mif-tâhu'l-vüşûl* (nşr. Abdülvehhâb Abdülâtîf), Beyrut 1403/1983, s. 36-41; İbnü'l-Lahhâm, *el-Kavâ'id ve'l-fevâ'id* (nşr. M. Hâmid el-Fikî), Beyrut 1403/1983, s. 111, 190-193; Firûzâbâdî, *Beşâ'iru zevi't-temyiz* (nşr. Abdülâlim et-Tahâvî), Beyrut, ts. (el-Mektebetü'l-İlmiyye), V, 130-131; M. Süüd el-Muînî, *en-Nehy ve eşerühü fi'l-fıkhî'l-İslâmî*, Musul 1985; H. Yunus Apaydın, *İslâm Hukukunda Hukukî İşlemlerin Hükümsüzlüğü* (doktora tezi, 1989), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 44-88; Yâsîn Câsim el-Muhaymid, *el-Emr ve'n-nehî 'inde 'ulemâ'i'l-'Arabîyye ve'l-uşûliyyîn*, Beyrut 1421/2001, s. 173-213.

H. YUNUS APAYDIN

NEHRECÛRÎ

(bk. EBÛ YA'KÛB en-NEHRECÛRÎ).

NEHREVÂLÎ

(النهروالي)

Ebû Abdillâh Kutbüddin Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Mekkî en-Nehrevâlî (ö. 990/1582)

Mekke'ye ve Yemen'e dair eserleriyle meşhur olan tarihçi, hadis ve fıkah âlimi.

917 (1511) yılında Lahor'da doğdu. Bir ulemâ ailesine mensuptur. Büyük dedelerinden Muhammed b. İsmâil b. İbrâhim el-Adenî, muhtemelen VII. (XIII.) yüzyılda Aden'den Hindistan'a gidip Gucerât'a bağlı Nehrevâle'de (bugünkü Patan) yerleşmişti. Bazı kaynaklarda Nehrevânî nisbesiyle de kaydedilen Kutbüddin Muhammed, ilk dinî bilgileri Gucerât müftüsü olan babası Alâeddin Ahmed'den aldı. Genç yaşta ailesiyle birlikte Mekke'ye göç etti. Babası Mescid-i Harâm'da bir süre ders verdi ve 949 (1542) yılında Mekke'de vefat etti. Kutbüddin Muhammed, bir süre Mekke'de ilim tahsil ettikten sonra 943'te (1536-37) Mısır'a giderek tahsilini burada sürdürdü. Mısır'da Osmanlı Valisi Hüsrev Paşa (Deli) ve son Mısır Abbâsî halifesi Mutevekkil-Alellâh Muhammed ile tanıştı. Ardından Mekke'ye döndü ve Eşrefiyye Medresesi'ne müderris tayin edildi. Mekke ve Mısır'daki öğrenim hayatı sırasında Muhibbüddin Ahmed b. Ebû'l-Kâsım Muhammed el-Ukaylî en-Nüveyrî, Abdurrahman b. Ali İbnü'd-Deyba', Nüreddin Ebû'l-Fütüh Ahmed b. Abdullah eş-Şirâzî, Nâsirüddin el-Lekânî, Muhammed et-Tûnisî, Ahmed b. Yunus b. eş-Şelebî, Abdülhak es-Sinbâtî, Şehâbeddin Ahmed b. Mûsâ el-Mağribî, Mu-

hibbüddin Muhammed b. Abdülazîz b. Ömer b. Fehd gibi âlimlerden ders aldı.

Nehrevâlî'nin Türkçe bilmesi Mekke'ye gelen Osmanlı devlet adamlarıyla dostluk kurmasına vesile oldu. Bu sebeple Mekke şerifleri Osmanlı Devleti ile ilişkilerinde onu istihdam ettiler. Ayrıca Mekke'yi ziyaret eden Osmanlı devlet adamlarına rehberlik yapıyordu. Bu ilişkiler neticesinde kendisine verilen hediye ve ihsanlarla bazı önemli kitap ve yazmaları satın alma imkânı buldu. Devlet ricâlî nezdindeki itibarı gittikçe arttı ve Mekke müftüsü ve kadısı olarak görevlendirildi. Ayrıca Kanûnî Sultan Süleyman tarafından yaptırılan Süleymâniye Medresesi'ne ilk Hanefî müderrisi tayin edildi (Cemâziyelevvel 975 / Kasım 1567).

Kutbüddin en-Nehrevâlî, Kanûnî Sultan Süleyman döneminde İstanbul'a iki defa gitti ve padişahla görüştü. Bu ziyaretlerden birincisi, 943 (1536-37) yılında Osmanlı hükümdarından Portekizliler'e karşı askerî yardım talebi için gelen Gucerât Sultanı Bahadır Şah'ın veziri Âsaf Han ile birlikte, ikincisi, 965'te (1558) Medine'deki Osmanlı kuvvetlerinin başındaki Pîrî'nin görevden alınmasını isteyen Mekke Şerifi Hasan b. Ebû Nümeyy'in elçisi olarak gerçekleşti. Nehrevâlî her iki ziyaretinde Osmanlı devlet adamları ile görüşme ve ulemâ ile ilmi müzakerelerde bulunma imkânı elde etti. II. Selim ve III. Murad'ın ilgi ve ihsanlarına da nâil olan Nehrevâlî 26 Rebiülâhîr 990'da (20 Mayıs 1582) Mekke'de vefat etti ve Cennetü'l-muallâ'ya defnedildi. Onun 991 (1583) yılında öldüğü de kaydedilir. Nehrevâlî'nin oğlu Muhammed, Yemen'de kadılık yapmış ve burada uzun süre görevde bulunan Osmanlı Valisi Hasan Paşa'yı ve fetihlerini anlatan *İbtihâcü'l-insân ve'z-zamân* adlı eserini kaleme almıştır. Nehrevâlî'nin akrabaları arasında en meşhuru ise kendisinden sonra Mekke müftülüğüne tayin edilen ve bir süre Yemen'de kadılık yapan yeğeni Abdülkerîm b. Muhibbüddin'dir.

Eserleri. Nehrevâlî birçok eser kaleme almış, ancak 959 (1552) yılında evinde çıkan yangında bir kısmı babasından kalma 1500 civarında kitaptan oluşan kütüphanesi yandığı için bazı kitapları zayı olmuştur. 1. *el-İ'lâm bi-a'lâmî Beytillâhi (be-dillâhi)'l-ğarâm*. III. Murad'a takdim edilen eser 985'te (1577) tamamlanmıştır. Müellif bu eserde Mekke'nin faziletî, Kâbe'nin inşası, Mekke'de önemli mekânlar ve Mescid-i Harâm'ın çeşitli dönemlerde geçirdiği tamirlerden bahseder. Bu arada başta Abbâsîler, Memlükler ve Osmanlılar

olmak üzere Mekke'ye hâkim olan devletlerin tarihlerinden bazı kesitlere yer verir. Eserde Yavuz Sultan Selim, Kanûnî Sultan Süleyman, II. Selim ve III. Murad'ın icraatları ile Haremeyn'e yönelik hizmetleri önemli yer tutmaktadır. Nehrevâlî bu eserde Ebü'l-Velîd el-Ezrakî, Fâkihîl, Takıyyüddin el-Fâsî ve Muhibbüddin İbn Fehd'in çalışmalarından yararlanmıştır. *el-İ'lâm* Ferdinand Wüstenfeld tarafından yayımlanmış (Göttingen 1274/1857), bu baskı 1303'te (1886) Kahire'de tekrarlanmış, ayrıca Ahmed Zeynî Dahlân'ın *Hulâşatü'l-keîlâm fi beyânî ümerâ'i'l-beledi'l-ğarâm* adlı eserinin (Mısır 1305) hâmişinde neşredilmiştir. Eseri Osmanlı şairi Bâkî Türkçe'ye tercüme etmiş, bu tercüme Joseph M. E. Gottwald Kazan'da 1286 (1869) yılında yayımlanmıştır. *el-İ'lâm*'i müellifin yeğeni Abdülkerîm b. Muhibbüddin *İ'lâmü 'ulemâ'i'l-a'lâm bi-binâ'i'l-Mescidi'l-ğarâm* adıyla ihtisar etmiştir (nşr. Ahmed Muhammed Cemâl – Abdülazîz er-Rifâî – Abdullah el-Cebûrî, Riyad 1403/1983, 1407/1987). 2. *el-Berku'l-Yemânî fi'l-fethi'l-'Osmânî*. Müellif, önce *el-Fütühâtü'l-'Osmâniyye li'l-ağtâri'l-Yemâniyye* adıyla bir eser yazıp II. Selim'e sunmuş, III. Murad döneminde tekrar gözden geçirip bazı bilgiler eklediği kitabına bu ismi vermiştir. *Ğazavâtü'l-Cerâkise ve'l-Etrâk fi cenûbi'l-Cezîre* adıyla da bilinen eser 981'de (1573) tamamlanmıştır. Yemen'in Osmanlı hâkimiyetinden kısa bir süre önce XVI. yüzyıl başlarındaki durumu, Osmanlı hâkimiyetine girmesi, Zeydîler'in isyan edip Yemen'i ele geçirmesi, Osmanlı Veziri Koca Sinan Paşa'nın ikinci defa Osmanlı hâkimiyetini tesis etmesi eserin temel konularını oluşturur. Son kısımda Sinan Paşa'nın Tunus ve Halkulvâdî fetihleri de anlatılır. Sinan Paşa, 978'de (1571) hac için Mekke'ye geldiği sırada müellife bu seferini anlatmış ve Yemen'de görev yapan Osmanlı defterdarı Mustafa Rumûzî'nin *Nâme-i Futûh-i Yemen* adlı manzum eserini vermiştir. Nehrevâlî, Sinan Paşa'nın anlattıklarının yanı sıra Rumûzî'nin kitabından da faydalanmıştır. Hamed el-Câsir tarafından yayımlanan eser (Riyad 1387/1967) Abdullah Kudsî, Mısır Valisi Ahmed Paşa'nın kâtibi Âlî ve Mustafa b. Mehmed Hüsrevzâde tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir (Yavuz, I, s. XIX, XXII, XL, XLII). 3. *Târîhu'l-Medîne*. Şehrin tarihi yanında Hz. Peygamber dönemindeki durumundan da bahsedilen küçük hacimli bir eserdir (nşr. Ebû Abdullah Muhammed Hasan İsmâil, Beyrut 1417/1997). 4. *el-Fevâ'idü's-seniyye fi'r-rih-*